

ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ЛІКАРНЯ – ГОЛОВНА ЛІКАРНЯ МІСТА КИЄВА У ХІХ СТОЛІТТІ (до 140-річчя лікарні)

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України», м. Київ, Україна

Мета – висвітлити історію створення і розвитку першої міської лікарні Києва, охарактеризувати її діяльність та роль у медичному обслуговуванні киян.

Матеріали: положення про лікарню та її клінічні відділення, звіти лікарні та відділу народного здоров'я Київської міської управи, довідники.

Методи: системного підходу, контент-аналізу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, статистичний, джерелознавчого та історіографічного аналізу.

Результати. За рішенням Київської міської думи, лікарня почала будуватися в травні 1874 р., а 30 листопада 1875 р. вже відбувся прийом хворих. Лікарня, яка спочатку мала лише 65 ліжок, у 1892 р. одержала 11 будівель із 326 ліжками. У ній були дитяче, неврологічне, терапевтичне, хірургічне, гінекологічне, пологове та епідемічне відділення, а також богадільня, яка опікувала 40 осіб. Згідно з особливим положенням, затвердженим 11 березня 1889 р., при лікарні було організовано 3 клінічні відділення Університету св. Володимира – пропедевтичне, нервових хвороб, дитяче.

Висновки. Олександрівська лікарня стала головною лікарнею м. Києва і клінічною базою Київського університету, центром висококваліфікованої медичної допомоги, медичної науки і освіти.

Ключові слова: Київ, Олександрівська міська лікарня, клінічні відділення.

Вступ

У Києві в другій половині ХІХ ст. функціонували Кирилівська лікарня Приказу громадського піклування з будинком божевільних, військовий шпиталь, факультетські клініки Університету святого Володимира, тюремна лікарня та низка медичних закладів різних відомств, але місто не мало у своєму підпорядкуванні міської лікарні, яка б стала центром медичної допомоги, доступним для всіх киян.

Тому міська дума прийняла постанову про будівництво міської лікарні, а 12 січня 1873 р. одноголосно вирішила на честь одужання від тяжкої хвороби спадкоємця престолу Олександра (майбутнього імператора Олександра ІІІ) присвоїти його ім'я цій лікарні.

Мета роботи – висвітлити історію створення й розвитку першої міської лікарні Києва; характеризувати її діяльність та роль у медичному обслуговуванні киян.

Матеріали: положення про лікарню та її клінічні відділення, звіти лікарні та відділу народного здоров'я Київської міської управи, довідники.

Методи: системного підходу, контент-аналізу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, статистичний, джерелознавчого та історіографічного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення

Будівництво Олександрівської міської лікарні започатковано у травні 1874 р. і закінчено – у жовтні

1875 р., а прийом хворих розпочато 30 листопада 1875 р. [3].

На той час лікарня складалася з одного бараку на 28 ліжок для чоловіків і одного двоповерхового павільйону з 17 ліжками для чоловіків і 20 ліжками для жінок, тобто могла прийняти лише 65 хворих (45 чоловіків, 20 жінок).

Весною 1877 р. відкрито барак на 18 ліжок на випадок епідемій. Того ж року на пожертву графа Бутурліна побудовано літній барак на 20 ліжок, який потім перероблено на зимовий. Місцевим управлінням піклування про хворих і поранених воїнів розпочато будівництво 2 бараків і складу, а потім на 12 000 крб пожертви братів М.А. і Ф.А. Терещенків побудовано ще два бараки (всього 4).

У 1884 р. за рахунок міста розпочато будівництво 2 кам'яних будинків: один – для хворих на 50 ліжок, другий – для богадільні для опікування старих і поранених київських міщан на 40 місць (28 – для чоловіків, 17 – для жінок) у пам'ять загибелі імператора Олександра ІІ. Будівництво закінчено весною 1885 р., а перший павільйон передано містом під клінічні відділення – пропедевтичне і нервових хвороб. У кінці 1889 р. розпочато будівництво 2½-поверхової будівлі в значній мірі на пожертву Є.П. Демідової княгині Сан-Донато в 25 тис. крб в пам'ять померлого сина Микити. Після закінчення будівництва 1 жовтня 1891 р. відкрито дитячу лікарню на 40 ліжок [6].

Восени 1892 р. міська дума вирішила побудувати пологовий будинок. Будівництво закінчено весною 1894 р., а 1 лютого 1895 р. освячено і розпочато прийом пацієнтів.

У ньому було 2 ізольовані відділення на 35 місць: одне – для нормальних пологів на 28 ліжок, друге – для інфекційних післяпологових захворювань на 7 ліжок.

Таким чином, лікарня, яка спочатку мала 65 ліжок, одержала 11 будівель із 326 ліжками. Якщо додати ще 9 окремих номерів, то загальна кількість ліжок становила 335. З них для чоловіків – 124, для жінок – 153, для дітей – 42, змішаних – 16. За захворюваннями ці ліжка розподілялися так:

- а) дитяче відділення – 30 нормальних, 12 інфекційних ліжок;
- б) неврологічне – 18 ліжок для чоловіків, 15 – для жінок;
- в) терапевтичне – 78 ліжок для чоловіків, 55 – для жінок;
- г) хірургічне – 28 ліжок для чоловіків, 20 – для жінок;
- д) гінекологічне відділення – 28 ліжок;
- е) пологове відділення – 28 нормальних, 7 інфекційних ліжок;
- ж) епідемічне (змішане) – 16 ліжок.

Крім того, у богадільні опікувалися 40 особами – 23 чоловіками і 17 жінками [3].

Згідно зі статутом, при лікарні існувала амбулаторія, яка не мала окремого персоналу, оскільки зранку лікарі були зайняті в клініках.

З 1891 р. організовано правильний гінекологічний прийом, який проводила інтерн жінка-лікар К.П. Себет. У 1895 р. організовано правильний прийом хворих доцентом-невропатологом К.М. Леплинським.

До лікарні приймалися всі хворі, крім хворих на сифіліс, психічні, очні та шкірні хвороби.

Умови прийому визначено статутом лікарні. У лікарні було 116 безкоштовних ліжок (з них 10 – виключно для дітей), інші – платні. З числа безкоштовних 40 призначалися для бідних міщан м. Києва.

Плата за лікування приймалася за місяць уперед при госпіталізації до лікарні. Вона коливалася від 1 крб на добу в окремому номері до 30 коп. у загальній палаті для киян і до 80 коп. для приїжджих.

Витрати міського громадського управління на утримання лікарні коливалися, збільшуючись із кожним роком. У 1895 р. на утримання лікарні виділено 94 395 крб. Утримання платного ліжка – 181 крб. На одного хворого – від 1 крб 8 коп. до 1 крб 15 коп. на добу. На утримання богадільні виділено 5 887 крб, що становило 147 крб 17 коп. у середньому на 1 штатне місце [3].

Рух хворих у міській Олександрівській лікарні у 1890–1894 рр. наведено в таблиці 1 [1].

Таблиця 1

Рух хворих у міській Олександрівській лікарні за 5 років (1890–1894 рр.)

Рух хворих	Рік				
	1890	1891	1892	1893	1894
Перебувало на початок року	191	196	177	183	241
Прибуло	3038	2966	3751	3415	3279
Усього	3229	3162	3928	3598	3520
<i>Переважні форми захворювань</i>					
Скарлатина	–	–	–	–	150
Дифтерія	–	–	–	–	109
Висипний тиф	–	–	–	164	–
Черевний тиф	152	148	194	–	143
Зворотний тиф	381	128	1	–	–
Холера	–	–	616	381	104
Вибуло	2882	2638	3141	2811	2756
Померло	351	347	604	505	481
Частка летальності стосовно тих, хто вибув (%)	12,2	13,15	19,2	18,0	17,5
Число амбулаторних хворих	н/д	н/д	н/д	н/д	3592
Число відвідувань	н/д	н/д	н/д	н/д	6484

Персонал лікарні: лікар-директор А.С. Лесков; ординатори – Ф.Л. Себет, Н.В. Флейшман, проф. В.П. Образцов, приват-доцент Ф.Г. Яновський, помічник ординатора пологового відділення С.М. Яровий; лікарі-інтерни: жінка-лікар К.П. Себет, В.І. Хурамович, Н.І. Клопотовський, Л.О. Наркевич; зверхштатні ординатори: приват-доцент К.М. Леплинський, С.А. Бобович, М.Б. Юкельсон, С.Б. Биховський,

Є.А. Скловський; управитель аптеки – провізор В.П. Ейсмонт; аптекарські помічники Г.Ф. Буяльський, І.Л. Дубинський, В.І. Ясирський; 3 фельдшери, 1 фельдшерця, 3 сестри милосердя, 1 масажистка, 3 повивальні бабки; 4 наглядачки, господарка на кухні, кастелянша, дворецький, масажист, діловод і помічник діловода.

Кількість прислуги коливалася залежно від потреби: взимку більше, влітку менше у зв'язку із закриттям клінічних відділень – відповідно від 112–115 до 75–80 осіб. Власне палатної прислуги – від 65 до 75 осіб, пральня – 2 чоловіки і 12 жінок, кухня – 6 осіб: двірники, кочегари тощо.

При Олександрівській міській лікарні організовано 3 клінічні відділення – пропедевтичне, нервових хвороб, дитяче, функції яких визначено особливим положенням, затвердженим 11 березня 1889 р. Міністром народної освіти за угодженням із Міністром внутрішніх справ [5, 7].

Пропедевтична клініка заснована під час запровадження нового Університетського статуту в 1884 р. У 1885 р. обрано першого професора по кафедрі лікарської діагностики з пропедевтичною клінікою, а в 1886 р. побудовано на території міської лікарні барак, в якому містилися аудиторія, кабінети та лабораторія, а також виділено 16 ліжок для чоловічого терапевтичного відділення. 11 березня 1898 р., коли затверджено міністрами народної освіти та внутрішніх справ «Положення про клінічні відділення при Київській міській лікарні», клініка складалася з чоловічого відділення на 29 ліжок. У 1895 р. клініку розширено шляхом створення жіночого відділення на 12 ліжок, але чоловіче відділення зменшено на 4 ліжка. Таким чином, клініку розраховано на 37 ліжок, у т.ч. на 25 – для чоловіків, 12 – для жінок.

До клініки приймалися хворі з внутрішніми хворобами, які прибували до міської лікарні.

Амбулаторний прийом проводився ординаторами двічі на тиждень у приймальні міської лікарні.

Утримання хворих брала на себе міська лікарня. Бідні за статутом лікарні мали право на безкоштовне обслуговування. Хворі, які мали клінічний інтерес, лікувалися за рахунок університету. Для цього виділялося 150 крб на рік.

Рух хворих за 1894/95 академічний рік виглядав так: перебувало на початок року – 22, прибуло протягом року – 274, разом – 296; вибуло – 240, померло – 56; процент летальності – 23,3.

Взагалі протягом навчального року клініку відвідувало від 275 до 300 хворих. За 1895 р. в амбулаторії налічувалося 512 відвідувань.

Значна летальність пояснювалася тим, що під час епідемії частина терапевтичних відділень лікарні відводилася для хворих на холеру. Тому приймалися переважно тяжкі хворі, а серед них багато туберкульозних хворих в останній стадії (серед померлих відсоток туберкульозних хворих становив 43,1%).

Персонал клініки: проф. Ф.А. Леш, лікарі-ординатори І.А. Свенсон, Ю.А. Гводзинський, докторанти М.Н. Лапинський і А.С. Фунт; фельдшер і 6 осіб палатної прислуги і лабораторних служників.

Клініка нервових хвороб відкрита у 1887 р. У ній було 3 загальні палати і 3 окремі номери, а також амбулаторія, де приймалися нервові хворі. Усього ліжок у клініці було 19.

Рух хворих у відділенні наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Рух хворих у клінічному відділенні нервових хвороб за 5 років (1890–1894 рр.)

Рух хворих	Рік				
	1890	1891	1892	1893	1894
Усього хворих	60	92	92	100	74
Померло	–	1	3	8	6
Частка летальності, %	–	1,09	3,26	8,0	8,10
Число амбулаторних хворих	–	–	–	–	340

До вересня 1895 р. плата в загальній палаті становила 9 крб на місяць, в окремих номерах – 30 крб. З вересня 1895 р. 9 крб на місяць платили лише київські міщани, а особи інших звань і немісцеві – 24 крб на місяць у загальній палаті і 30 крб за окрему кімнату.

Клінічне відділення утримувалося за кошти міста. Загальна вартість ліжка становила 394 крб 20 коп. за рік. Харчування хворого за добу – 25 коп.

Штат відділення: завідувач відділення – проф. І.А. Сікорський; лікарі М.Н. Лапинський, П.Б. Петровський, В.В. Селецький, А.С. Кульженко; фельдшер В.Д. Макаренко; 3 палатні служники і служниця.

Думка про створення *дитячого клінічного відділення* виникла ще у 1874 р., коли Міська дума прийняла рішення виділити для цього необхідні кошти. Проте реалізувати задумане вдалося лише в 1891 р. Основним капіталом для будівництва стала пожертва в

1874 р. Є.П. Демідової, княгині Сан-Донато, в 12 тис. крб, яке поступово зросло до 25 066 крб. Будівництво клініки розпочалося в 1889 р., а освячення та відкриття – 1 жовтня 1891 р.

Будівля являла собою триповерховий кам'яний павільйон. На другому поверсі розташувалися терапевтичне та хірургічне відділення, операційна, міська бактеріологічна лабораторія, кабінет професора, ординаторська, аудиторія тощо, на третьому – відділення для хворих на кір, скарлатину та дифтерію. Усього ліжок – 45, у т.ч. 6 дифтерійних, 10 скарлатинних, інші – терапевтичні, хірургічні, корові. Приймали хворих хлопчиків до 12 років, дівчаток до 14 років, міських та приїжджих, всяких віросповідань, терапевтичних, хірургічних, інфекційних (крім хворих на віспу).

Рух хворих дитячого клінічного відділення наведено в таблиці 3.

Таблиця 3
Рух хворих дитячого
клінічного відділення за 1891–1894 рр.

Рух хворих	Рік	
	1891–1893	1894
Перебувало	–	28
Прибуло	639	384
Усього	639	412
Вибуло	558	287
Померло	81	87
Залишилося	–	38
Частка летальності, %	14,5	30,3

Амбулаторна кімната містилася біля контори лікарні. У ній приймали лікарі клініки.

Діти бідних київських міщан і вихованці добродійних закладів лікувалися безкоштовно, постійні мешканці Києва з платою 40 коп. за добу, приїжджі – по 80 коп., але ця сума могла бути зменшена наполовину.

У загальні палати матері не допускалися (виняток – вигодовування грудьми). В окремі палати діти могли бути прийняті з матір'ю за плату по 1 крб за добу.

Дитяча клініка утримувалася за рахунок міста, але на навчально-допоміжні засоби додатково одержувала 400 крб на рік.

Персонал дитячого клінічного відділення: завідувач відділення – проф. В.Є. Чернов; зверхштатні ординатори Є.Л. Скловський, Є.Н. Контребінський, лікарі Н.М. Колесников, І.М. Цвітківс, Т.Н. Сливак, В.С. Ярошевський, фельдшеріці М.Г. Ходакевич, Н.В. Рождественська; наглядачка, 9 няньок і 3 служниці.

У 1909 р. Олександрівська лікарня була єдиною лікарнею, яка утримувалася містом. Кількість штатних ліжок у ній збільшилась до 452, у т.ч. 42 ліжка пологового відділення. У лікарні були відсутні відділення для психічних, очних, шкірних і венеричних хворих [2, 4].

За бюджетом на 1909 р. на утримання хворих передбачено фінансування 175 тис. лікарських днів, тобто в середньому 480 хворих на день. Проте за звітом у 1909 р. хворими проведено 233 202 дні, тобто в середньому 639 хворих на день, з коливаннями від 797

хворих у січні до 498 хворих у серпні. Таким чином, у січні добове число хворих перевищувало число штатних ліжок на 345, унаслідок чого Миське громадське управління було змушене через велику поширеність висипного і зворотного тифу винаймати за рахунок міста місця в приватних лікарнях або лікарнях інших відомств [2].

Олександрівська лікарня понесла велику втрату через передчасно померлого лікаря-директора І.В. Флейшмана, який 15 років очолював її. За постановою Управи від 25 вересня 1909 р. на цю посаду обрано члена Управи, д-ра медицини Н.Ф. Стародомського.

На 1 січня 1909 р. у лікарні налічувалося 726 хворих, за рік – 15 976 хворих. Отже, за рік проліковано 16 702 хворих, які провели в лікарні 233 202 дні, що становило в середньому 639 на добу (у 1908 р. – 634).

Проліковано 7 506 хворих чоловічої статі (45%), 9 196 (55%) – жіночої статі. Якщо виключити з розрахунку пологове відділення, то чоловіків було 58%, жінок – 42%.

Середнє число днів перебування хворих у лікарні (без пологового відділення) становило 16 днів (1908 р. – 17,4 дні). У лікарні померло протягом року 1 415 осіб, що становило загальну летальність 8,4%. Якщо виключити пологове відділення, то лікарняна летальність – 10,7%, зокрема, серед чоловіків – 11,3%, серед жінок – 9,8%.

До амбулаторії при лікарні в 1909 р. звернулося 27 669 осіб, якими зроблено 33 413 відвідувань. Порівняно з минулим 1908 р. число відвідувань збільшилося на 2 012.

Висновки

Олександрівська лікарня, відкрита у 1875 р., стала головною лікарнею м. Києва, підпорядкованою Миській управі.

Створення при лікарні трьох клінік Університету св. Володимира сприяло підвищенню якості медичної допомоги і перетворило Олександрівську лікарню в клінічну базу медичної освіти і науки.

Перспективи дослідження полягають у вивченні розвитку мережі, організації та діяльності медичних закладів Київської губернії.

Література

1. *Годовой отчет Киевской городской больницы цесаревича Александра и дома призрения дряхлых и увечных за 1893, 1894 и 1895 годы.* – Киев, 1895–1896.
2. *Городская Александровская больница // Отчет Отдела народного здравия Киевской Городской Управы за 1909 год.* – Киев : Тип. К. Круглянского, 1911. – 151 с.
3. *Городская больница цесаревича Александра // Врачебно-санитарные учреждения г. Киева: справочная книжка / сост. д-р В.Н. Сахновский.* – Киев : Тип. Петра Барского, 1896. – С. 94–102.
4. *Городская медицина в Европейской России: Сборник сведений об устройстве врачебно-санитарной части в городах / обработал для печати А.А. Чертов.* – Москва : Т-во печати С.П. Яковлева, 1908. – С. 48–64.
5. *Клинические отделения при городской больнице цесаревича Александра // Врачебно-санитарные учреждения г. Киева: справочная книжка / сост. д-р В.Н. Сахновский.* – Киев : Тип. Петра Барского, 1896. – С. 58–64.

6. *Отчет* совета Киевской городской больницы за 1889 год. – [Б.м], [б.г.]. – 40 с.
7. *Положение* о клинических отделениях при Киевской городской больнице цесаревича Александра. – Киев, 1889. – 12 с.

Дата надходження рукопису до редакції: 22.03.2016 р.

**Александровская больница –
главная больница города Киева
(к 140-летию больницы)**

О.М. Циборовский, В.М. Сорока

ГУ «Украинский институт стратегических исследований
МЗ Украины», г. Киев, Украина

Цель – осветить историю создания и развития первой городской больницы Киева; охарактеризовать ее деятельность и роль в медицинском обслуживании киевлян.

Материалы: положение о больнице и ее клинических отделениях, отчеты больницы и отдела народного здоровья Киевской городской управы, справочники.

Методы: системного подхода, контент-анализа, сравнительно-исторический, проблемно-хронологический, статистический, источниковедческого и историографического анализа.

Результаты. По решению Киевской городской думы, больница начала строиться в мае 1874 г., а 30 ноября 1875 г. уже был прием больных. Больница, которая сначала имела 65 коек, в 1892 г. получила 11 строений с 326 койками. В ней были детское, неврологическое, терапевтическое, хирургическое, гинекологическое, родильное и эпидемическое отделения, а также богадельня, которая обслуживала 40 человек. Согласно особому положению, утвержденному 11 марта 1889 г., при больнице были организованы 3 клинические отделения Университета св. Владимира – пропедевтическое, нервных болезней, детское.

Выводы. Александровская больница стала главной больницей г. Киева и клинической базой Киевского университета, центром высококвалифицированной медицинской помощи, медицинской науки и образования.

Ключевые слова: Киев, Александровская городская больница, клинические отделения.

**Alexander's Hospital –
the main hospital in Kyiv
(the 140th anniversary of Hospital)**

О.М. Tsiborovsky, V.M. Soroka

PE «Ukrainian Institute of Strategic Researches
MHC of Ukraine», Kyiv, Ukraine

Purpose – to elucidate the formation and development of the first municipal hospital in Kyiv; to define its activity and role in the medical service for Kyiv citizens.

Materials: the regulations of the hospital and its clinical departments, the reports of the hospital and people health department of the Kyiv town council, reference books.

Methods: systematic approach, historic-and-critical method, content-analysis, problematical and chronological, historiographical analysis.

Results. According to the decision of the Kyiv town council the hospital began to build in the May of the 1874th, from November of the 1875th the receiving patients began. At first the Hospital had 65 beds, in 1892 it had 11 departments with 326 beds. The Hospital consisted of the therapeutic, surgical, gynaecological, neurological, epidemiological, child's departments and delivery room. Also there is the alms house for the 40 persons in the Hospital. According to the special regulation, which was affirmed on the 11th of May in 1889, three clinical departments of Kyiv University were organized in the Hospital. They are: the child's department, the department of nervous diseases and propaedeutic department.

Conclusions. The Alexander's Hospital became the main hospital in Kyiv and the clinical base of Kyiv University, the centre of the high-skilled medical service, medical science and education.

Key words: Kyiv, the Alexander's municipal Hospital, clinical departments.

Відомості про авторів

Ціборовський Олег Михайлович – к.мед.н., с.н.с., керівник сектору історії медицини ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»; пров. Волго-Донський, 3, м. Київ, 02099, Україна.

Сорока Володимир Михайлович – науковий співробітник сектору історії медицини ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»; пров. Волго-Донський, 3, м. Київ, 02099, Україна.